

Identitet bez granica - Romi u Hrvatskoj

Petrić, Kristina

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:500428>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet
Odsjek za kulturalne studije

ZAVRŠNI RAD:
IDENTITET BEZ GRANICA – ROMI U HRVATSKOJ

Mentor: Prof. dr. sc. Nikola Petković

Studentica: Kristina Petrić

Akademska godina: 2016./2017.

U Rijeci, svibanj 2017.

SADRŽAJ:

1. Uvod.....	1
2. Što je to identitet?	4
2.1. Jastvo/Drugost	6
3. Romi.....	8
3.1. Tko su Romi?.....	8
3.2. Što znači biti Rom(kinja)?	9
4. Romi u Republici Hrvatskoj	10
4.1. Položaj Roma u Republici Hrvatskoj	10
4.2. Problematika Roma u Republici Hrvatskoj	12
5. Problemska područja.....	13
5.1. Nastanjivanje i stambeno pitanje	13
5.2. Etnička, nacionalna i rasna diskriminacija	14
5.3. Kulturalna diskriminacija	15
5.4. Edukacijska diskriminacija i diskriminacija zapošljavanja	17
6. Nasilje – uzrok ili rezultat?	19
7. Zaključak.....	22
8. Literatura.....	24

1. Uvod

Pitanje identiteta veoma je bitno i rašireno pitanje današnjice, koje svoje odgovore traži u užurbanom kapitalističkom načinu života 21. stoljeća. To ni po čemu ne znači da je problem identiteta eminentno problem današnjice. Naravno da je on postojao odvajkada. Razlika u njegovom tretmanu nije kvalitativna koliko kvantitativna, jer se danas o identitetu, kao i o mnogim 'davno' utemeljenim temama poput roda, spola, rase..., raspravlja komunikacijski izravnije, teorijski otvorenije, u pravilu interdisciplinarno i u razvidnoj mjeri, u odnosu na prošlost problemâ, necenzurirano . Pitanje nacionalne pripadnosti, primjerice, kao uostalom i pitanje ikakve pripadnosti, na kontekstualno generalnoj razini svoje odgovore traži u proučavanju života manjina, dok na partikularnoj ravni to radi proučavajući fenomen beskućnika diljem svijeta.

Tko su ti ljudi? Što je to i kako je to biti manjinom? Tko su to beskućnici? Jesu li važni? Jesu li vidljivi? Za razliku od beskućnika koje definira neimanje krova nad glavom i fizička izloženost ne uvijek prijateljskoj otvorenosti svijeta, kada se pitamo o manjinama nužno je upitati se u odnosu na što, na koga... manjina jest manjina? Što im mi koji, bojim se, samim činom postavljanja pitanja o njima, bez obzira na dobrohotnost tog pitanja, sebe relacijski pozicioniramo na više hijerarhijsko mjesto možemo ponuditi kao odgovor na pitanje koje oni sami sebi u ovakvoj konstelaciji moći uglavnom bezuspješno postavljaju. Pitanje kao: 'čemu ja pripadam?' ili 'tko sam ja?'. 'čiji sam'?

Veoma je bitno na početku ove rasprave razjasniti poziciju s koje ona polazi kao i pretpostavke kojima se priklanja. Ti ljudi o kojima mislimo kada (mi) mislimo o njima su i 'mi'. Ne bira li, na koncu, cijelo čovječanstvo svoj nacionalni identitet tako da ga 'bazira' na pretpostavci da su granice svijeta vrsta, od materijalnih, političkih, mentalnih, disciplinarnih... stvarne. Da su sustavi država stvarni. Da u svijetu umnoženih i hijerarhiziranih stvarnosti koje u pravilu definiramo mi, ta takozvana (ali i realpolitički i realkulturno, stvarna) 'većina' naša pripadnost nečemu čini 'nas' drugačijima od 'njih'. Nažalost ne jednom prešutno boljima, ljepšijima, pametnijima... kompetentnijima... pozvanijima da posjedovanje teritorija koji je naš poistovjetimo s našim neprikosnovenim pravom na bivanje u njemu i to u svoj punoći reduciranja našega i odbacivanja razlike koja nas čini (samo) drugačijima. Na sreću, sama činjenica da se ovakva pitanja postavljaju u korpusu kulture, politike, ekonomije... ukazuje na

to da je barem nekima od nas jasno da su sve te kategorije povlaštenoga jastva arbitrarne i da se svaka njihova pojavnost privilegiranosti daje reducirati na moć. Razlika između onih koji mogu i onih koji ne mogu, onih koji imaju i onih koji nemaju, onih koju su na svome i onih koji na njihovom uglavnom nepozvani gostuju nelegitimno se prevodi u podijele na one koji koji smiju i one koji ne smiju, one koji znaju i one koji ne znaju, one koji su pozvani i one nepozvane.

Pretpostavka ovog rada jest da je jastvo relativan pojam. Primjenjujući ga na nekoliko skupina ljudi unutar države, njegove varijacije kao takve možemo primijetiti na tretiranju istih unutar granica teritorija. Priča o kolektivnom identitetu priča je o nacionalnim i rasnim identitetima, o rodnim i spolnim identitetima, o onima rase i klase... a čija se problematika proučava stoljećima. Formiranjem država, kao i kreiranjem granica, uspostavlja se određeni politički i ekonomski red koji u svoju zajednicu, promatrajući ju kao političku, ekonomsku, socijalnu ili kulturnu, prihvaća one kolektivne identitete čije karakteristike odgovaraju uređenju same države. Tako su, primjerice, u Hrvatskoj, u kontekstu izgradnje umnoženih individualnih identiteta koji kada ih se zbroji i homogenizira po načelima moći gdje ono arbitrarno i izvanjsko o prirodi kulturu čine kolektivni identitet, njegovi elementarni sastojci: katolička vjeroispovijest, hrvatska nacionalnost, štovanje drevnih običaja...upravo ono što Hrvate čini Hrvatima.

No, problem identiteta zakomplicira se u onom trenutku kada Hrvati koji propisuju hrvatstvo shvate da više ne mogu izbjegavati činjenicu da s njima koji su tu 'prirodno' i 'odvjkada' u njihovoj domovini 'prirodnih' granica ne žive samo i izričito Hrvati. Sada već milenijalna neizbježnost multikulturalnosti i multinacionalnosti vodi k suživotu različitih identiteta, različitih vjeroispovijesti te različitih nacionalnosti. Stoga stanovništvo u Hrvatskoj varira u velikom spektru religijskih opredjeljenja, multinacionalizama koncentriranih većinski na stanovništvo bivše Jugoslavije, ali uključujući i ostala Europska i prekooceanska doseljništva. Ta i takva mobilnost sama po sebi nije problem. On je, naravno, uostalom kao i nacija, kultura, vjera... proizveden. I zaživi ukoliko se u određenoj državi, u ovom slučaju Hrvatskoj, aktivira socijalni bijes prema manjinskom stanovništvu. Potaknuta raznim klasnim, rasnim i nacionalnim sukobima kroz povijest, averzija prema manjinskom stanovništvu javlja se upravo kao posljedica povijesnih događaja, koji danas uspijevaju živjeti upravo kroz bijes, nasilje i diskriminaciju. Upravo zbog ovakvih dinamika, biti manjina, odnosno biti smatran manjinom, danas simbolizira i manifestira nemoć pa je tako nacionalnost glavni katalizator socijalnog bijesa većine. To ni po čemu ne znači da bi mu trebala biti uzrokom.

Na partikularnoj razini tretmana problema bezgraničnosti manjine unutar realnih granica država-nacija koje zatvaraju pred činjenicom drukčijosti od kojih u oči bode nomadizam, deterritorijalizacija, narodi bez država poput Roma i donedavno Židova u čijem se slučaju, opet arbitrarno i hijerarhijski religija identificirala s nacionalnošću i etnicitetom te upravo zbog ovakvih esencijalističkih pogleda na nacionalnost u okviru države kao osnovnog kreatora identiteta, a uzrokovanog njezinim političkim i ekonomskim odredbama kao i vladajućom tržišnom kulturom i ideologijom, ovaj će završni rad usmjeriti na problem identifikacije i pripadnosti Roma, kao manjine u Republici Hrvatskoj—Roma kao socijalne skupine koja se direktno ne uklapa ni u kakve odredive i ograničavajuće okvire te čiji identitet nije određen nikakvim konkretnim svojstvom osim činjenicom da (i) ovaj narod ima svoju kulturu, svoju vlastitu povijest te da ga se u Hrvatskoj ne smatra manjinom na način na koji se manjinom određuju druge ne-većinske grupacije bez obzira na predznak. Za razliku od svih drugih manjina, romska se svojim postojanjem i kulturom jasno odmiče od svega nama poznatog pri čemu se veliki naglasak stavlja na identificiranje Roma s nasiljem, samodestruktivnom obijesti, prijetvornošću, hiperseksualiziranošću, lijenošću, otporu akulturaciji i asimilaciji... manifestacijama koje većina apostrofira ne da bi se njima studiozno pozabavila u cilju rješavanja onog realnog unutar nekih od nabrojanih problema već da bi joj se nekritički i uz prešutnu (a katkada i orkestriranu podršku supripadnika) suprotstavila sustavnim udaljavanjem od Drugih, njihovim apriornim odbacivanjem iz sredine kojoj (ne) pripadaju i to verbalnim i fizičkim maltretiranjem, vrijeđanjem, etiketiranjem, jednom riječju ispodcivilizacijskim dimenzijama izbacivanja iz zajednice cilj koje je da ju se očisti od drugog i drukčijeg. Bez ikakve nakane generaliziranja i s punom sviješću da postoji bezbroj pozitivnih primjera suživota, ovo su, nažalost, najčešći klišeizirani, stereotipizirani, ali time ne manje stvarni oblici (ne)komunikacije s Drugim i nespremnosti za bilo kakav problem kojega sa sobom nosi izostanak bilo zamišljene bilo željene homogenizacije.

Ono što ovoj problematici daje zanimljiv ton jest upravo činjenica da je problem nasilja (bilo ono verbalno, psihičko ili fizičko) zapravo dvosmjernan pa će stoga ovome problemu postupiti iz perspektive uzročno – posljedične relacije, vraćajući se pitanju 'što je prije nastalo, kokoš ili jaje?'. Zapitkujući se tko smo mi (ukoliko to činimo odgovorno i etički), ne dolazimo samo do pitanja tko su oni drugi. Dapače, postavljamo i za ovakav pristup drugom i drugačijem, puno važnije relacijsko pitanje: postojimo li mi u punoći značenja te riječi bez onih drugih? I ako da, do koje mjere? Ovo nužno ne zazivlje moralno zapomaganje otvorenog pitanja: što bi mi bez njih (jer mnogi od nas misle da bi takvi bili

sretni te da su im Drugi jedina prepreka na putu ostvarenja vlastite sreće u singularnosti postojanja i punoći bivanja) ali sugerira partikularni upit sljedećeg sadržaja: je li Hrvat zapravo Hrvat jer nije nešto drugo, ili je Hrvat sam po sebi Hrvat?

Upravo ova binarnost, ovaj dualizam vrši veliki pritisak na cjelokupnu konstrukciju identiteta, pa se na kraju krajeva dolazi do propitkivanja opće smislenosti i postojanja našeg nacionalnog identiteta. Stoga ću u ovome radu predstaviti Rome kao narod s kulturom i poviješću, njihov položaj u Republici Hrvatskoj s užom koncentracijom na grad Rijeku te ću pokušati objasniti pitanje identiteta, dualizma drugost/jastvo, kao i samu problematiku Roma u Hrvatskoj vezanu uz psihičko i fizičko nasilje, koje je eskaliralo poput kakva diskriminacijskog rata koji se svakodnevno vodi u kafićima, autobusima i na ulicama. Prijelaz s generalnog i rubno teorijskog na partikularno i više praktično 'poetizirati' ću radnim pitanjem: Što danas znači biti generalizirani razvrtnik u svijetu koji bi navodno trebao biti tolerantan i jednak?

2. Što je to identitet?

Identitet¹, *lat.* istovjetnost, podudaranje, izjednačavanje, potpuna jednakost, priznanje da netko ili nešto zaista jest ono čime se prikazuje, da je netko zaista osoba o kojoj se radi; skup značajki koje neku osobu čine onom koja jest

...društvene znanosti i humanističke znanosti predale su se riječi 'identitet';
odnosno tome da on ima ujedno intelektualne i političke troškove, te da možemo bolje.
Identitet, argumentiramo, obično znači previše (kada je shvaćen u jakom smislu), premalo (kada je shvaćen u slabom smislu), ili ništa (zbog svoje dvosmislenosti)." (Brubaker, Rogers; Cooper, Frederick; 2000:1)

Kada je u pitanju identitet, tada je jako teško točno definirati što je on zapravo. Naime, tvrditi da je identitet naše osnovno obilježje vrlo je teško zbog fluidnog svijeta u kojem danas živimo i zbog kojeg je naš identitet poiman kao konstrukt pregovorljiv i time promjenjiv. Čak i u slučajevima kada je on kompletno izmijenjen, govorimo li o novom, ili o starom, ali kompletno izmijenjenom ili kao što je to nekada slučaj, dopunjenom ili reduciranom identitetu? Američki filozof Akeel Bilgrami u svojoj natuknici o definiciji identiteta razlikuje

¹ Jezična definicija identiteta prema knjizi Rječnik stranih riječi, Bratoljub Klaić, Nakladni zavod MH, Zagreb 1990.

subjektivni od objektivnog identiteta.² Način na koji se mi doživljavamo subjektivni je identitet koji nas gradi kao osobu te njime definiramo ono što mislimo da jesmo, a način na koji nas doživljavaju drugi ljudi objektivni je identitet te je on neovisan o nama i našim stavovima. No, i onaj objektivni identitet zapravo je subjektivan ukoliko je riječ o pojedincu koji nas doživljava. S obzirom da je identitet relacijski, odnosno da se zrcali u drugome, bitno je razlučiti kako se naš identitet tvori od stvari koje imaju prirodene attribute, te od onih stvari koje se mijenjaju kroz rasu, rod, okruženje, itd. Svrstavajući riječ identitet pod navodne znakove, mi svrstavamo cjelokupno značenje ove riječi pod upitnik, jer struktura ove riječi definira određeno značenje, dok bi zapravo trebali dati značenju da odabere riječ.

Rogers Brubaker i Frederick Cooper u svom tekstu "Theory and society" navode izjavu Georgea Orwella, koji kaže "Najgore što pojedinac može učiniti sa riječima jest to da im se preda." (Brubaker, Rogers; Cooper, Frederick; 2000:1). Tako možemo zaključiti da identitet možemo početi shvaćati kao svoju ulogu, a koja je ovisna i određena mnogim pravicima, poput socijalnih krugova u kojima se krećemo, klasnih i rasnih podjela, rodnosti, spolnosti, te mnogim drugim aspektima koji danas predstavljaju usku problematiku identiteta.

Identitet je također kategorija prakse i kategorija analize. Kao kategorija prakse, koristi se od strane laičkih aktera (ne svih!) u nekim svakodnevnim postavkama kako bi dali smisao samih sebe, svojih aktivnosti, onoga što dijele, te onoga što dijeli njih od drugih. Također se koristi i od strane političkih poduzetnika kako bi uvjerali ljude da shvate sebe, svoje interese, te tako uvjerali određene ljude da su (za određene potrebe) identični jedni drugima, ali su u isto vrijeme i različiti jedni od drugih, te se na taj način organizira i opravdava kolektivna akcija u određenim crtama." (Brubaker, Rogers; Cooper, Frederick; 2000:5).

Dakle, uzmimo identitet kao nešto osnovno što nas razlikuje od ostatka svijeta. Naš je identitet, iz perspektive kulture i politike, u tom momentu formiran našom slobodnom voljom, odnosno formiran je onog momenta kada se formirala i naša svijest kao ljudskog bića. Međutim, naš identitet nikada nije u potpunosti naš, s obzirom da je on formiran od strane mnogih drugih čimbenika koje treba uzeti u obzir.

Pod pretpostavkom da sam mlada djevojka koja smatra da ima svoj vlastiti stav, moj identitet ovisi o mnogo varijabli. Prva varijabla je roditeljski odgoj, kojim roditelji u mene usađuju određena uvjerenja, životna i religijska, a koja su usađena njima od strane njihovih

²Akeel Bilgrami, Notes toward the definition of 'identity', Daedalus fall, 2006.

roditelja, te duha njihova vremena. Sljedeći je čimbenik okruženje u kojem odrastam, zatim ljudi kojima sam okružena, školovanje te osnovne ideologije i struje svijesti prisutne u obrazovnim ustanovama, trendovi i popularne kulture koje su dominantne, politički monopoli u čijem se štitu organizira ekonomija i politička ideologija na državnoj razini, potom emocionalni razvoj koji je pod utjecajem pritiska vršnjaka, društvenih normi te socijalnih običaja i događanja.

Gdje je u svoj ovoj zavrzlami koja čini tkanje života onda onaj trenutak u kojem naš identitet postaje u potpunosti naš? Nije li nemoguće da baš taj moment pronalazimo u binarnoj opoziciji između 'ja' i 'drugo', odnosno između jastva i drugosti?

2.1. Jastvo/Drugost

Ako sam ja zaista ja, onda me činjenica da sam ja ja razlikuje od nje/njega. Termin 'ja' koncept je kojim spoznajemo sebe, svoj identitet, te svoje postojanje, a koji je u opoziciji s ljudima oko nas, čime u velikoj mjeri uviđamo razliku u identitetu. Danas se jastvo i drugost ne odnose isključivo na razliku između dvije osobe kao jedinke, već se odvodi na potpuno novu razinu koja ovu opoziciju primjenjuje na razini roda, spola, nacionalnosti, rase, etniciteta, te mnogih drugih faktora. Stoga kada kažemo 'ja sam zaista ja', tada to jastvo mjerimo prema određenim parametrima poput 'ženski spol, ženski rod, (hrvatska) nacionalnost, (bijela) rasa' itd, a koji ujedno mogu biti i zajednička svojstva koja dijelimo s drugim pojedincima, što u tom slučaju na način tranzitivnosti generiranja entiteta, čini kolektivni identitet. Kako onda definitivno raspoznati razliku između nas i drugih? Talijanski pisac Claudio Magris je, recimo, pojam jastva osebujno objasnio u svojoj knjizi *Obustaviti postupak*, rekavši "«Danas sam pitao svoga oca: „Tata, tko je to Ja?“ . „Pa to si ti“, odgovorio mi je. Bilo mi je naprosto neugodno»."³

Upravo zbog razvojnih faza naših identiteta, sam identitet trebamo dekonstruirati – prekrižiti njegovo značenje te iznova pogledati kako se taj pojam može promišljati. Samim time, tom pojmu trebamo pristupiti sa novim temeljima, koristeći tako isti identitet, ali sa drugačijim pristupom. Ono što nas zapravo čini specifičnim, neponovljivim identitetom jest

³Iz knjige Claudia Magrisa, *Obustaviti postupak*, Zaprešić: Fraktura, 2015. (s talijanskog preveli Ljiljana Avirović, Antonio Giudici, Elena Dotto, Carla Rotta (Europski institut za književno prevođenje)

upravo način na koji smo odgovorni za smještanje tog identiteta u društvenu stvarnost, ali i kako smo definirani društvenom stvarnosti.

Što se u ovom kontekstu Roma tiče, percepcija njih kroz subjektivni pogled mene, ili bilo koga drugoga može se u potpunosti kositi sa reprezentacijom Roma u, primjerice, državnim medijima. Stoga je bitno postaviti pitanje tko zapravo sudjeluje u definiranju nečijeg identiteta? Već nabrojani parametri, u kombinaciji s ideologijom, moći i određenom dozom hegemonije svakako na nas mogu imati deterministički i opresivni efekt, no s obzirom da je sam identitet fluidan, time i identifikacija nikada ne završava – stoga se i ta nametnuta obilježja zamjenjuju, kako slobodnom voljom, tako i novim nametnutim procesima, te tu možemo zaključiti kako uvijek ostaje nešto vezano uz identitet što nikad ne možemo objasniti, odnosno identitet je područje u kojem ne možemo zauzeti završnu poziciju jer smo uvijek podložni vanjskim silama. U jednu ruku, na identitet možemo gledati kao na fiksiran, esencijalistički, a u drugu ruku on je u potpunosti strateški i razvojni. U oba slučaja, on je postojeći, i čini nas jedinstvenima.

Izraz 'identitet' napravljen je da obavi veliki dio posla. On se koristi kako bi istaknuo ne-instrumentalne načine djelovanja, kako bi se fokusirao na samo-razumijevanje radije nego na samo-interes, kako bi označio istovjetnost među osobama, označio navodnu jezgru, temeljne aspekte samo-određenja, kako bi poricao da spomenuta jezgra fundamentalnih aspekata postoji, kako bi istaknuo procesualni, interaktivni razvoj solidarnosti i kolektivnog samo-razumijevanja, te kako bi naglasio fragmentiranu kvalitetu suvremenog iskustva 'samog sebe', povezanog kroz krhotine diskursa i kontinuirano aktiviranog u razlikovanju konteksta." (Brubaker, Rogers; Cooper, Frederick; 2000:8)

3. Romi

3.1. Tko su Romi?

Rôm⁴ *mn.* Romi

Ime koje je u naše doba kod nas prevladalo za etničku grupu Cigana (vjerojatno od staroegipatskog *pi-romi*, koje je značilo *dobar i lijep* čovjek.

Kao i sa svim iskustvima do sada, ako želimo pobliže upoznati kulturu nekog nama nepoznatog naroda, najbolje se s njome susresti. Veoma je jasno da je tada mišljenje, kao i struktura osjećaja kompletno subjektivna, no kada se susretne više jednakih mišljenja, tada percepcija o toj kulturi postaje stvarnija no što je bila. Ovo ujedno može biti veliki problem, ukoliko se formirala negativna struktura osjećaja vezana uz pojedinčevo mišljenje, čije stapanje tada postaje smjesa negativnih mišljenja, a pojedinac više nije pojedinac, nego masa. "Kada se nacionalna kultura zaustavlja da bi proslavila i razmislila o sebi, samo su "Cigani" ti koji se kreću i koji ustraju kao nomadi." (Trumpener; 1992:846)

Romi se tradicionalno nazivaju nomadskim narodom koji porijeklom dolazi iz sjeverozapadne Indije, a jezikom se klasificiraju u Indo-Iransku jezičnu porodicu. Njihove migracije započinju oko 13. stoljeća, te se oni počinju širiti i naseljavati Europom, dok u zapadnu Europu dolaze tek oko 15. stoljeća. Razlog seobe Roma jedna je od najvećih zagonetki današnjice, s obzirom da postoji veliki broj teorija o Romskom podrijetlu. Od onih da su Romi podrijetlom iz niske društvene rase hinduističkih ljudi, pa do onih da su potomci robova, svaka se teorija svodi upravo na njihov nomadski način života i – selidbu. Postoji mnogo različitih procjena o statističkom postojanju ovog naroda, pa su mišljenja podijeljena na to da prema jednim statističarima, svijet broji između 5 i 10 milijuna Roma, dok prema drugim procjenama svijet broji tek 1.500.000 Roma. Svojom ekspanzijom, Romi se dijele na tri glavne etničke zajednice, a to su Gitani, Kalderaši i Manuši. Najbrojnije stanovništvo Roma bilježi se u Mađarskoj, Bugarskoj, te nekadašnjoj Jugoslaviji. Veoma je zanimljivo napomenuti kako njihovo jezično opredjeljenje varira do etničke zajednice kojoj pripadaju, a kada to i nije tako, tada govore samo vlaški jezik. Što se religije tiče, Romi su veoma šarolikog opredjeljenja, pa ih ima u obliku pravoslavnih kršćana, muslimana, katolika, ali

⁴Jezična definicija Roma prema knjizi Rječnik stranih riječi, Bratoljub Klaić, Nakladni zavod MH, Zagreb 1990.

postoje i pripadnici drugih religija. 8. travnja obilježava se i Svjetski dan Roma, a njegov početak seže u London 1971. godine.⁵

3.2. Što znači biti Rom(kinja)?

Katie Trumpener u svojoj knjizi spominje "Zapadnu konstrukciju po pitanju "Cigana" (Trumpener; 1992:848), gdje pod upitnik dolazi cjelokupno kulturno sjećanje ovoga naroda, a upravo je ovo pitanje veoma dobro pitanje kojim se može objasniti i amnezija koja je popratni sadržaj nacionalnih i etničkih ratova koji su se dešavali na području bivše Jugoslavije. Naime, govoreći prethodno o subjektivnom mišljenju pojedinca o manjinskom identitetu, ovdje se možemo postaviti u poziciju o subjektivnom mišljenju Zapada o identitetu Roma, gdje subjektivno mišljenje zapravo postaje vodeće ideološko mišljenje, mišljenje mase koja generalizira jedan narod s vlastitom kulturom i vlastitom povijesti kao divljački, upravo zbog nacionalne diferencijacije. Upravo se ovakvi konstrukti očituju kroz povijesno dobivanje svoga imena, gdje riječ Rom seže još u grčki Athinganos, otkuda se naziv širi kroz europske jezike u mnogim varijacijama – Zigeuner, Cigany, Cigonas, Zingaro, Cingi...

Upravo iz razloga što se smatralo da ovaj narod porijeklom dolazi iz Egipta, u engleskom jeziku nastaje naziv Gypsies, pa ovaj narod nazive skuplja od "faraonovog naroda" do "poganih". Kao što smo rekli, oni su tradicionalno nomadski narod, a veoma su specifični po svom fizičkom izgledu. Kao što postoje karakteristike za određene dijelove Europe, različite kontinente, te općenito dijelove svijeta, tako se i pripadnicima Romskih naroda pripisuje tamnopusost, niži rast, te crna kosa, kako ženskim pripadnicama, tako i onima muškim.⁶

Ono što je za Romske narode najkarakterističnije jest njihova sklonost ka seljenju, odlaženju, njihov nomadski način života gdje nastanjivanje znači samo privremeni život, jer postoji mogućnost da sutra znači potpuno drugačija država od ove danas. No, barem je tako nekad bilo, odnosno barem se tako ovaj narod poimao. Što se dešava kada jedna Romska obitelj u 21. stoljeću želi izgraditi vlastiti život, u jednoj državi, kako bi svojoj djeci omogućila maksimalno zdrav, normalan i kvalitetan život? Je li to ovim ljudima omogućeno, s obzirom

⁵Sadržaj teksta orijentiran ka informacijama sa Wikipedije, <https://hr.wikipedia.org/wiki/Romi#Ime> pogledano: 20.05.2017.

⁶Sadržaj teksta orijentiran ka informacijama sa Wikipedije, <https://hr.wikipedia.org/wiki/Romi#Ime> pogledano: 20.05.2017.

na generalizaciju njihova naroda kao onoga koji je samo u prolazu? "Ovdje kao svugdje, obiteljske priče se neprekidno presijecaju s političkom poviješću. Ipak, obiteljska mitologija počiva na elegantnoj nostalgiji i povijesnoj zaboravnosti..." (Trumpener; 1992:852). Biti pripadnik Romskog naroda u današnjici ima dvije strane medalje, gdje je jedna od tih strana privilegija naseljavanja upravo zbog svog nomadskog statusa, što je velika pozitivna činjenica za one pripadnike koji zaista žele uvažiti taj nomadski stil života, no druga strana medalje jest ipak ona koja ovaj narod svrstava u marginalizirano divljaštvo, gdje je organizacija pristojnog života ovim ljudima otežana, pa subjektivno mogu zaključiti da su nazivani divljacima od strane, samih po sebi, divljaka.

Kompaktna, transportabilna, samostalno ponavljajuća, trupa rasizma izražava ista esencijalna uvjerenja iznova i iznova, u široko dirvengentnim situacijama, te za cijeli niz razloga; one su povijesno optužene i pune čak i kada obnašaju povijesno poricanje. Specifičnosti Ciganske ideologije u Europi nakon prosvjetiteljstva istovremeno problematiziraju i ojačavaju tradicionalnu teoretizaciju ideologije po sebi." (Trumpener; 1992:861)

4. Romi u Republici Hrvatskoj

4.1. Položaj Roma u Republici Hrvatskoj

Hzvāt⁷ *m* (Hrvaticaž) (G Hrváta, N *mn* Hrváti)

stanovnik ili državljanin Hrvatske

Ukupni broj pripadnika Roma u Hrvatskoj čini otprilike 16.975 ljudi, a Romi su u Hrvatskoj jedna od 22 priznate nacionalne manjine Hrvatske. Najviše Roma **živi u** Međimurskoj županiji. Većina ih je katolika, a potom muslimana i pravoslavaca.⁸ Veoma je interesantno primijetiti kako se u statističkim podacima spominje nekoliko različitih skupina Roma, a pod njima pronalazimo i autohtone hrvatske Rome zvane Lovarima. Kada govorimo o hrvatskim Romima, mislimo li tada na iste one Rome koji su, prema procjeni ondašnjih vlasti, procijenjeni kao neprimjereni za pokazivanje svijetu, te koji su prevoženi iz velikih

⁷Jezična definicija Hrvata prema Hrvatskom jezičnom portalu, http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fVtmXxU%3D, pogledano: 20.05.2017.

⁸Sadržaj teksta orijentiran ka informacijama sa Wikipedije, https://hr.wikipedia.org/wiki/Romi_u_Hrvatskoj, pogledano: 20.05.2017.

gradova u okrajke Hrvatske, odnosno koji su 1987. godine iz Zagreba prevoženi u Istru kako bi marginalno mogli živjeti svoj divljački život, podalje od sofisticiranih očiju, čineći tako Hrvatski nacionalni identitet kvantitativno jakim, a kvalitativno čistim od invazivnih doseljenika? Da, govorimo. Danas je praksa ljudskih prava gotovo prašnjava činjenica, s obzirom da se odjek Domovinskog rata kao velikog nacionalnog sukoba interesa osjeti desecima godina kasnije, a takva povijest sjećanja govori puno više o samoj državi nego njezini ustavi i zavodi. Pa tako očekivati bilo kakvu toleranciju ka manjinama od države koja i danas utjerava pravdu po mrtvom korijenju, zvuči zaista smiješno. Kako onda prikazati predodžbe koje zapad gaji prema Romima?

Krenuvši od položaja Roma u Hrvatskoj, vrlo je bitno naglasiti jaz koji postoji između bogatih i siromašnih, te ekonomsku nestabilnost koja se prolongira još od razdoblja recesije. S obzirom da pitanje klasa nikada nije nebitno pitanje, tako se ono provlači i kroz priču Hrvatske, gdje dolazi do određene segregacije bazirane, ne samo na materijalnom dobru, već i na bazi nacionalnog identiteta. Samim time, položaj Roma u Republici Hrvatskoj jest položaj koji nije nimalo zavidan, a čija privilegiranost kao manjinske grupe biva diskriminatornim obilježjima koja svaka manjina, koja se nalazi u državi koja joj nije autentična, mora trpjeti ukoliko želi ostati nevidljivi, nečujni član zajednice. "Položaj Roma je marginaliziran, pa se Nacionalni program donosi radi poboljšanja uvjeta življenja i boljeg uključivanja Roma u društvenu zajednicu uz očuvanje vlastite osobnosti."⁹ Kada ovdje pričamo o očuvanju vlastite osobnosti, tada se naglašava položaj Romskih zajednica u socijalnoj integraciji, na čije se ustrojenje gleda kao na ono plemensko, primitivno. "Kontekst je tek početak mudrosti. On ne uklanja konceptualne probleme, niti ukazuje na kraj teorije; on jednostavno uklanja rigidnosti i reifikacije dugogodišnje teorijske tradicije." (Bilgrami; 1992:823).

⁹Iz teksta Ureda za ljudska prava i nacionalne manjine, <https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/ostvarivanje-prava-romske-nacionalne-manjine/nacionalni-program-za-rome/obiljezja-roma-u-rh/385>, pogledano 20.05.2017.

4.2. Problematika Roma u Republici Hrvatskoj

Cìganin¹⁰*m*⟨N mn Cìgani⟩

a. onaj koji se stalno seli; nomad **b.** onaj koji je sklon sitnim prevarama

Postoji puno problemskih područja koja jasno specificiraju obostranu generalizaciju unutar odnosa Roma i državnih, ali i društvenih razina u Hrvatskoj. Kada kažemo 'obostranu generalizaciju', tada mislimo na generalizirane stavove jednih o drugima, usklađene sa akcijama i ponašanjem istih, pa tako često postoje prepreke u školstvu, zapošljavanju, komunikaciji, kao i mnogim drugim sferama. Stoga se Romi ne mogu zaposliti upravo zato što su Romi, a i kada se zaposle, ponašaju se kao Romi. Djeci je školovanje otežano, no čak i kada krenu u školu, nema pretjeranog smisla jer oni ionako 'nisu sposobni' za školovanje. "Prijedlog nije da se osoba nikada ne bi mogla odreći temeljne obveze. Ono što čini razliku je vrsta učinka koju bi odustajanje od obaveze imalo na osobu." (Bilgrami; 1992:828), a pitanje je nudi li Republika Hrvatska Romima dovoljno da usvoje većinsku kulturu i ukrote svoju 'prirodnu narav'. No, odnos nije miroljubiv dokle god se odvijaju tihi ratovi, borbe, te glasna nezadovoljstva sa obje strane, stoga se postavlja pitanje što je uvjetovano čime, odnosno "tko je prvi počeo" ? Time ću, u potrazi za ovim odgovorima na putu ka gotovo u potpunosti partikularan i time aplikativan, završnom dijelu rada koji se obraća empiriji, ukazati na pet problemskih područja za koja smatram da su izričito bitna u borbi nevidljivih ljudi za njihovu uočljivost.

¹⁰Jezična definicija Ciganina prema Hrvatskom jezičnom portalu, http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fVtmXxU%3D, pogledano: 20.05.2017.

5. Problemska područja

5.1. Nastanjivanje i stambeno pitanje

"Uvjeti življenja s kojima se suočava veći dio romske populacije u Republici Hrvatskoj, teški su, prvenstveno zbog (...) neadekvatnih stambenih uvjeta te (ne)uređenosti prostora naseljenih Romima."¹¹ Veoma je teško riješiti problem nastanjivanja, kao i stambenog pitanja, koji Romi prolaze pri doseljavanju u Republiku Hrvatsku. Naime, uzevši slučaj grada Rijeke, te najpoznatijeg Romskog naselja na Pehlinu, zvuči nezamislivo da cijela grupa jedne nacionalne skupine živi na terenu koji je i dalje u vlasništvu RH, i dalje je kompletno neuređen, postoji tek nekoliko stambenih kuća (sve ostalo su drvene, mobilne barake), a higijena, kao i potrebe struje i vode, slabo su riješeni problemi ovog naroda. Naime, uzevši u obzir da je to i dalje terenski područje grada Rijeke, tada bi se briga o komunalijama trebala rješavati na razini gradske uprave, no to i dalje nije slučaj zato što nije riječ o elitnom dijelu grada, već o 'ciganskoj mahali'.

Kada je bila riječ o potpunom istjerivanju svih Roma sa područja Pehlina upravo zbog visoke vrijednosti terena koje oni koriste za život (a koji su trebali biti pretvoreni u luksuzne stanove koji bi potaknuli gospodarstvo grada Rijeke), po medijima se danima izvještavalo o ustanku koji su Romi dali kao odgovor na potencijalno istjerivanje, oblikujući informacije koje dolaze u javnost kao ideološki napad na Rome i njihovo ponašanje. Razlog zašto je ovo problemsko pitanje identiteta jedne nacionalne manjine, u ovome slučaju Roma u Rijeci, jest upravo stereotip Roma kao nomadskog naroda kojemu ne bi trebalo biti problem jednostavno nestati s danog teritorija. Čak i kada je slučaj, kao što je ovaj navedeni, da Romi kompletno iskaču iz okvira identiteta koji im je nametnut, oni su i dalje u okviru stereotipnog identiteta zbog vladajuće struje svijesti većine. Ukoliko dođe do dekonstrukcije tog danog identiteta, a do koje je u navedenom primjeru došlo glasnim, pomalo nasilnim protivljenjem (jer je sila posljedica isfrustriranosti, a nevidljivost itekako frustrira) , tada se karakteristika divljačkog identiteta Roma osnažuje, i izlaz iz začaranog kruga je kompletno nemoguć – stoga Romi ostaju 'tipični Romi', a njihovo se stambeno pitanje vuče kroz prste gramatičkih i socijalnih konstrukata.

¹¹Iz teksta Ureda za ljudska prava i nacionalne manjine, <https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/ostvarivanje-prava-romske-nacionalne-manjine/nacionalni-program-za-rome/obilježja-roma-u-rh/385> , pogledano 20.05.2017.

5.2. Etnička, nacionalna i rasna diskriminacija

"Granice klase morale su ostati netaknute, tako da nitko slučajno ne bi dobio pogrešnu ideju. Između crnih i bijelih nije bilo šanse za pogrešnu ideju: ovo dvoje se jednostavno nisu susretali niti miješali." (hooks; 2000:113). Etnička, rasna, a pogotovo nacionalna diskriminacija sveprisutne su u Hrvatskoj. Ući u autobus na Pehlinu, te doći do centra Rijeke, bez da se očito i javno ne dogodi jedan od tri navedena trenutka gotovo je nemoguće. Svakodnevna prisutnost tenzija, nastalih kao posljedica raznih ratova i sukoba nesnosan je problem sa kojim se susrećemo u državi koja je prihvatila obrazac multikulturnog i multinacionalnog postmodernističkog uređenja, a čiji bazični mentalitet još uvijek barem par stoljeća kasni za tom očito tek puko deklarativnom odlukom. Stoga se identitet Roma pretače iz jedne čaše u drugu, ovisno o danoj situaciji, odnosno njihova se kulturalna konstrukcija prilagođava ili opire zapadnoj imaginaciji koja Rome, generalizirajući ih, vidi kao prkosan narod. Ovdje je vrlo bitno problematiku sagledati kroz uzročno-posljedičnu vezu i zaista se s predanjem, itekako željan odgovora, upitati: tko je točno ostao netaknut promjenama?

Gotovo je jezivo priznati da živimo u svijetu u kojem se dan danas dešava da Romi odlaze sjediti na kraj autobusa, a ostatak stanovništva grada Rijeke koji je u tom trenutku u istom tom javnom prometalu 'povlači' se na čelo autobusa, mičući se na prednja sjedala. Na bazi nacionalne diskriminacije, iz primjera Osnovne Škole Pehlin, vidljivo je da Romi nisu primaran problem. Naime, upravo je ova osnovna škola ustanova u kojoj je većinska etnička pripadnost učenika romske pripadnosti, no bez obzira na fizičko nadbrojanje nad ostatkom učenika, Romi su ovdje vidno marginalizirani od strane učenika. U nekoliko navrata sam, kroz dijalog sa kolegom koji je išao u ovu osnovnu školu, čula kako su Romi marendali u kompletno drugoj prostoriji, bivajući uvjereni kako je to bolje za njih zbog njihove sigurnosti kao manjine u Hrvatskoj. Od pojačane zaštite osobnih stvari, do pojačanih sankcija pri prekršaju ovisno o kojem je djetetu riječ, Osnovna Škola Pehlin od svog je postojanja upoznata sa nejednakim pravilima za različitu djecu koja prividno zadovoljavaju državne norme. Ne govoreći o međusobnom nasilju, iza ovih se različitosti nalazilo puno više problematike doli same nacionalnosti, a ta je problematika obilježila živote i živote, kako

romske, tako i hrvatske djece u ovoj osnovnoj školi. Razvidno je da multinacionalnost ne funkcionira na edukacijskoj bazi u velikoj mjeri i zbog domaćeg stanovništva grada Rijeke¹².

5.3. Kulturalna diskriminacija

"(...) ali je teško oduprijeti se shvaćanju da društveni identitet ima značajan utjecaj na čovjekovo ponašanje."
(Amartya Sen; 1999:5).

Kulturalnoj diskriminaciji Romske tradicije svjedočila sam naime nekoliko puta. Bila je usko povezana sa svim prethodno navedenim diskriminacijama, kao i s onima koje će tek biti navedene. Problem s kulturnim nepoštivanjem romske kulture u velikoj mjeri jest upravo u tome što društvo ne želi pustiti Rome unutar dominantnog i dominirajućeg sustava zbog identiteta koji predstavljaju i uloge koja im je izvana pripisana. No, ono ih ne želi niti pustiti na miru kada dođe do ostvarenja identiteta kojim je pripisalo. I baš ova sprega, čini se, čini problem zasada nerješivim. Ne samo da, u ovako postavljenom poretku stvari ne postoji način da se problem riješi. Čini se da, barem sa strane većine, ne postoji niti volja. A volja za rješavanje problema uvijek treba prethoditi potrazi za načinima. I ni po čemu ne bi trebalo čuditi 'većinu' a još manje joj davati materijala za stvaranje moralne panike to što izostankom volje 'većine' i da uoči 'manjinu' kao nešto vrijedno (za početak) sagledavanja, kod iste te, očito nevidljive manjine, stvara otpor kojim ona, ne jednom u samoobrani, reagira na pasivnu agresivnost sustava koja tako priprema plodan teren za praksu bilo spontane bilo orkestrirane agresije pojedinaca koji sebe nekritički percipiraju kao gospodare ne samo prostora u kojemu Romi gostuju nego i vremena u kojemu im ti i takvi gosti predstavljaju etno kulturalni, ekonomski, klasni, rasni višak i škart...

U tom kontekstu i pod izlikom prevencije i sigurnosti, a zapravo kao energija i jamac perpetuiranja *statusa quo*, svakom velikom Romskom slavlju na Pehlinu prisustvuje i policija. Svaki i najmanji incident za kojega se procijeni da je krenuo od strane Roma, privlači sankcije na državnoj razini—sankcije koje u mnogim slučajevima izostaju tamo gdje su daleko nužnije bilo da se radi o nedopustivim radnjama pojedinaca ili pak institucija koje su nerazdvojni dijelovi većinskog sustava. U svakom slučaju, kultura koja je klasična za Rome

¹²Pitanje identiteta tu je pod ogromnim utjecajem koncentracije moći. Rasna je diskriminacija, pak, puno jačeg utjecaja u Rijeci no što to biva etnička ili nacionalna, upravo zbog same pojave Roma. Subotom navečer, u klub uvijek dolaze u skupinama, a moglo bi se reći da ne moraju ništa napraviti, jer razlog kojem sam svjedočila tučnjavi u noćnom klubu, bio je ekvivalentan činjenici da ti 'cigani' jednostavno provociraju činjenicom da su 'cigani'. Na razini čiste mržnje prema ljudima zbog njihove boje kože, a koja nije zasnovana na nikakvom kontaktu duljem od nekoliko sekundi ili minuta, pitanje identiteta nalazi se pod užasnim stresom – kako je moguće da objektivno mišljenje odjednom postane toliko subjektivno, da iza njega stoji čisti rasizam ili nacionalizam.

biva ili kompletno nepoštivana, ili kompletno ignorirana. Onog momenta kada se prema životnim navikama ovog naroda izvrši bilo kakav teror na razini 'hate words' kakve postoje u Americi, sankcije na državnoj razini nisu od pretjerane koristi. No, kada bi se diskriminacija odvila u suprotnom smjeru (što se zna dogoditi, jer su šanse diskriminacije gotovo jednake kada je u pitanju pojedinac, nebitno je li on Rom ili ne), tada bi se nacionalni identitet države oslanjao na zakonske sankcije kojima se vrlo jednostavno rješavala problematika nepoštivanja Hrvatstva.

Kada govorimo o romskom kulturnom identitetu, tada postoje dvije moguće perspektive – perspektiva jednog Roma ili Romkinje, koji će svoj život opisati kao i svaka druga osoba koja se osjeća pripadnom određenom identitetu, povijesti sjećanja ili kulturi. Druga perspektiva je, npr. perspektiva Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, u čiju definiciju obilježja Roma spada rečenica "Žene su često marginalizirane, prisutna je visoka stopa fertiliteta i tradicionalna podjela uloga u obitelji. Odnos prema ženi nije emancipiran, žene su izložene diskriminaciji, što se odražava u odgoju djece i funkcioniranju obitelji. Djeca od 10 do 12 godina, pa i mlađa, sudjeluju u poslovima svojih roditelja i obitelji, što im u velikoj mjeri otežava redovno školovanje."¹³ Stoga je vrlo jasna percepcija njihova identiteta unutar granica Hrvatske, što u isto vrijeme vodi do pitanja kada se rađa tolerancija i ljudskost? "Ideja da je osjećaj zajednice i zajedništva toliko važan svima nama je veoma teško ignorirati, te se blisko odnosi na naše shvaćanje socijalnog identiteta." (Sen; 1999:5), stoga je logički potez da, kada ne pronađemo osjećaj zajednice na razini države i društva, taj osjećaj zajednice pronalazimo na nekim drugim razinama, a u ovome slučaju je to grupacija Roma na jedan određeni teritorij čime se oni povlače sami u sebe, jer su kompletno zatvoreni od bilo koje druge opcije. Onog momenta kada njihova kultura nije društveno prihvaćena, obrambeni mehanizam agresijom, mržnjom ili jednostavnim povlačenjem postaje kompletno normalna i prisutna stvar. Raskol i neslaganje između manjina i većina po osnovi se redovito dešava zbog imaginarnog koncepta granica i pripadnosti određenim skupinama ljudi, a čije osnove bivaju realizirane kroz povijest, podjelom na države, na entitete, nacionalnosti, te mnoge druge segregacije koje čovjeka čine manje čovjekom.

¹³Iz teksta Ureda za ljudska prava i nacionalne manjine, <https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/ostvarivanje-prava-romske-nacionalne-manjine/nacionalni-program-za-rome/obiljezja-roma-u-rh/385>, pogledano 20.05.2017.

5.4. Edukacijska diskriminacija i diskriminacija zapošljavanja

Objektivna percepcija identiteta vrlo je rijetka u suodnosima poput potpunih stranaca, poznanstava ili prijateljstva. No, ona bi u 100% slučajeva trebala i morala biti prisutna na razini političkih i državnih uvjerenja. Pri zapošljavanju, oprez je naglašeniji kada u prostoriju uđu Rom ili Romkinja, upravo zbog svoje 'prirodne nomadske naravi' koja zapravo uopće ne mora biti uvjet njihova identiteta, no to je svojstvo jednostavno ostavilo traga na njihovoj budućnosti. Kao i što Amartya Sen kaže, "Smatram nevjerojatnim da toliko zagovornika slave kapitalizma odbijaju uvidjeti moralnu kvalitetu dobrog poslovnog ponašanja koja je toliko važna u doprinosu uspjehu kapitalizma: to nije ništa manji moralni uspjeh od trijumfa neobuzdane pohlepe." (Sen; 1999:4,5). Na ulazu gotovo svake škole u Hrvatskoj postoji znak koji naglašava da u toj školi vlada nulta tolerancija na nasilje. Ipak, godinama sam i sama bila žrtva što psihičkog, što fizičkog nasilja zbog pripadnosti manjini. Pripadnost manjini. Identitet koji shvaćam kao svoj, ali i objektivni identitet kojim me ostatak svijeta percipira u potpunosti nikada nije prihvatio religijski, nacionalni ili bilo kakav drugi status kojim sam obilježena od djetinjstva, te ne postoji niti jedan državni dokument kojim bi se moja pripadnost pripisala ijednoj nacionalnosti. No ipak, zbog tri hodajuća dokaza, pod koje ubrajam svoje roditelje i svog brata, a koji su također pripadnici pravoslavne vjeroispovijesti koja mi je tradicijski prenesena, s osam sam godina, kao državljanaka Republike Hrvatske, imala napuknuto rebro prsnog koša jer sam 'Srpkinja'. Ozlijeđena sam bila u osnovnoj školi, a Srbiju sam vidjela samo na geografskoj karti. Profesorska sankcija je bila ništa doli povišeni glas, jer, saopćeno mi je, njezin je muž bio Hrvatski branitelj.

Naime, situacija poput navedenog primjera kritična je prema pitanju identiteta upravo zbog kompletne fuzije u kojoj nije jasno raščlaniti što je identitet zapravo. Rom koji ide u školu u većini će slučajeva biti ismijavan zbog svog tradicionalnog jezika, ili zbog uvjeta u kojima obitava. Definira li njega okolina iz koje on dolazi, te definira li njegov identitet okolina u kojoj se on nalazi? U slučaju da posjeduje u nadnaravnu inteligencije, on je i dalje Rom koji dolazi iz loših životnih uvjeta. U slučaju pokušaja da se ti životni uvjeti poprave, njegov otac neće uspjeti naći posao s obzirom da je Rom. U slučaju da se posao otvori na crno, on završava u zatvoru. Protok situacija veoma je jasan, te je društvo deterministički nastrojeno prema manjinama, okrećući time subjektivnu izgradnju identiteta određene osobe od djetinjstva u smjeru neuspjeha i kompleksa nezadovoljstva. Uz nemogućnost potpunog školovanja, nemogućnost pronalaska posla, nemogućnost higijenskih ili prehrambenih

napredaka, zadnje što Romu, kao pripadniku manjine u obrazovnom sustavu treba jest maltretiranje na uštrb svojstava koja nije mogao birati, a od kojih su mu većina imaginarno pripisani¹⁴.

I kad se ove teorije o ljudskoj percepciji i ponašanju kombiniraju, kao što su kombinirane u nekim teorijama, uzevši u obzir da priroda racionalnosti, znanja i morala mora biti potpuno parazitna u percepciji subjekta, determinirajućoj ulozi socijalnog identiteta je, potom, dana zapovjedna uloga u disciplinama epistemologije i etike." (Sen; 1999:7).

¹⁴Jednom prilikom sam razgovarala s prijateljicom o njezinoj kasnoj vožnji autobusom. Kad sam ju pitala da li je bilo problema pri vožnji, apelirajući time na potencijalne opasne, pijane ljude, ona mi je odgovorila: "Ne, nije bilo cigana u autobusu, bili su samo normalni ljudi." Nesvjesna svog kompletno nacionalističkog odgovora, ona smatra da je liberalna, otvorena i osoba moralno neutralnog stava, ne razmišljajući o opoziciji koju je stvorila postavivši 'cigana' suprotnim od 'normalno'.

6. Nasilje – uzrok ili rezultat?

manjina¹⁵ {G mn manjínā}

pol.sociol. skupina ljudi koji su državljani zemlje u kojoj žive, ali se od ostalih stanovnika razlikuju prema određenim osobinama (nacionalnim, rasnim, religijskim i sl.) [*nacionalna manjina*]

Na početku ovog rada, postavila sam uzročno posljedično pitanje koje pretpostavlja da nasilje od strane većinskog stanovništva ka manjinskom na temelju identiteta (bio on kolektivni ili ne) mora biti uzrokovano nečim, te istovremeno nasilje manjina nad većinskim stanovništvom također mora imati uzrok. Pitanje se prelama u onome trenutku kada je jedno od prethodno navedenoga zaista pravi uzrok, što pak ono drugo, u okvirima binarizama kao i uzročno-posljedičnih odnosa, pretvara u posljedicu. Malo je vjerojatno, ako ne i potpuno nevjerojatno da je za jednaku ili sličnu radnju u sprezi suprotnosti moguće imati dva uzroka bez ijedne posljedice pa je zapravo potrebno uvidjeti u kojem trenutku nešto zaista postaje uzrok, a u kojem posljedica? Kao što je nužno nedvosmisleno odrediti te je li relacija uzrok-posljedica fluidna poput samog identiteta, ili je ona jednostavno determinirana. "Pa ipak, identitet može ubiti – ubiti nekontrolirano. Snažan – i isključiv – osjećaj pripadnosti jednoj skupini u mnogim slučajevima donosi i percepciju udaljenosti i neslaganja s drugim skupinama. Solidarnost unutar skupine može pridonijeti neslaganju među skupinama." (Sen; 2006:21)

Kada bismo, na temelju stereotipnog osjećaja koji trenutačno vlada Hrvatskom, pretpostavili da se Rom i autentični Hrvat okrznu ramenom o rame na Korzu, ishod bise mogao okrenuti u dva smjera. Ili bi Rom bio taj koji bi prvi vulgarno napao Hrvata, ili bi Hrvat bio taj koji bi uvrijedio Roma. Vjerojatnost da će Rom Hrvata uvrijediti na temelju njegove nacionalnosti gotovo je nemoguća, s obzirom da je zemlja u kojoj oboje žive Hrvatska pa je biti u njoj Hrvatom norma koja se pretpostavljeno poštuje i svakodnevno afirmira, a nikako materijal za nacionalnu diskriminaciju. Iz iste te perspektive jednonacionalnog, kulturno, etnički, religijski... homogenog društva, biti Romom jest anomalija koja u svijetu vulgarnih hijerarhizacija i podjela na pretpostavljene i dominantne 'nas' i strane i marginalne, dakle suvišne 'one druge' gotovo 'prirodno' poziva na uvredu i nasilje. Stoga iz nekog subjektivnog rakursa prema kojemu smatram da vrijeđanje po

¹⁵Jezična definicija manjine prema Hrvatskom jezičnom portalu, http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fVtmXxU%3D, pogledano: 20.05.2017.

nacionalnoj osnovi puno više boli od brojnih 'univerzalnijih' vulgarizama koji nemaju naciju, rasu, etnicitet...nije odviše smjelo ustvrditi da je zapravo, kada je riječ o etničkom i nacionalnom verbalnom nasilju, zapravo riječ o težem obliku provokacije katkad uzrokovanom blažim oblikom provokacije. To ne jednom, pogotovo pri površnoj obradi slučaja od strane nezainteresiranih institucija, dovodi do relativizacije i izjednačenja krivnje bez obzira na to tko je uvredu uputio prvi.

Jednako tako, govoreći o nevidljivim ljudima, govorimo o narodima koji žive u području iluzije, narodima koji svoje jastvo ne mogu pronaći zbog suviše napadnog jastva većinske grupacije, a onda kada ga pronađu, to je jastvo nečujno i nevidljivo.

Prije svega, identitet može biti i izvor bogatstva i topline isto kao i izvor nasilja i terora, a ne bi imalo smisla smatrati identitet općim zlom. Zapravo, trebali bismo iskoristiti shvaćanje kako se snaga ratobornog identiteta može osporiti moći konkurentnih identiteta. Oni, naravno mogu uključivati opsežnu istovjetnost čovječanstva koje dijelimo, ali i mnoge druge identitete koje svi istodobno posjeduju. Ovo dovodi do drugih načina kategoriziranja ljudi, što može ograničiti eksploataciju posebno agresivne uporabe samo jedne pojedinačne kategorizacije." (Sen; 2006:23).

Ponuditi rješenje tamo gdje je otvoren prostor za nasilje i diskriminaciju bilo bi idealno, no kao što sam već spomenula, na identitet se ne smije gledati zastarjelim aparatima. Njime se treba 'kretati' fluidno, kao što se i on sam kreće. Samim time, iako je cjelokupan ovaj odnos uzročno posljedični, jako je teško povući paralelu i odlučiti tko je zaista prvi počeo. S obzirom da je svaka situacija partikularna za sebe, te je specifična po nekom vlastitom događanju, gotovo je nemoguće pored milijardi zasebnih situacija u svakoj pronaći krivca, stoga je puno efikasnije skoncentrirati se na pronalazak djelotvornog sustavnog rješenja. Rješenja koje bi moglo biti utkano u cjelokupan svijet oko nas, kao što je i naše doživljavanje svijeta, tako da više nikad ne čujemo 'cigan' kao opoziciju 'normalnom'. Definitivno je točna tvrdnja da većina neprimjerenim ponašanjem gotovo uvijek utječe na manjinu, no u većini slučajeva jest upravo ovakvo ponašanje posljedica čistog, surovog neznanja i nesporazuma." Možda najgore zlo potječe iz zanemarivanja – i negiranja – uloge mišljenja i izbora, što potječe od priznavanja naših mnogostrukih identiteta. (...) Iluzija sudbine zahtijeva izvanredno vrlo visoku cijenu." (Sen; 2006:33)

Ono što nastaje kao posljedični problem nasilja koje povlači identitet jest upravo činjenica da ljudi identitete shvaćaju kao nešto fiksno, urođeno, prirodno, nepromjenjivo...

drugim riječima doslovno njihovo i samo njihovo ukoliko je pozitivno. Logikom cirkularnosti, pozitivno je, naravno, ako i samo ako je njihovo. Isključivim pristupom ili-ili naši su identiteti koncipirani okom promatrača prije no što smo mi (promatrani) uspjeli izabrati što želimo biti. Odnosno, religijsko opredjeljenje čovjeka ne bi trebao biti njegov ultimativni identitet, kao što boja kože ne bi trebala predstavljati ultimativni identitet, upravo zato što su ova svojstva prirođena, odnosno nisu svojstva čija je namjena svjesno a još manje volontarno identificiranje niti prepoznavanje.

Naravno da pripadnost određenoj skupini postoji, jer je u ljudskoj prirodi s nekim se identificirati, klasificirati se prema pripadnosti nekoj skupini, a ova teorija zalazi još u srednji vijek kada je slobodan čovjek značio čovjek u kolektivu, odnosno čovjek sa dobrom zaštitom. Bez obzira na očitu pripadnost skupini, boja kože nije toliko element osobe koji je nastao kako bi se ona kroz nju identificirala, koliko je identificiranje kroz boju kože dobilo određeno značenje kroz povijesnu eru. Identifikacija poput pripadnosti određenom žanru glazbene kulture, ili odrednice kroz hobi, interese u medijskim aspektima, sličnost u političkim aspektima, ili najbanalnija podjela na prirodnjake i humaniste –područja su u kojima bi se ljudi trebali znati identificirati. To su pozicije u kojima možemo ili ne moramo odlučiti ili-ili, odnosno u kojem zainteresiranost za jedno ne mora nužno isključivati ono drugo, već samo prikazati veću privrženost onom prvome. Stoga je veoma bitno znati koji su aspekti odgovorni za sačinjavanje naših identiteta, te za njihovu kreaciju, bila ona pozitivna ili negativna, prije no što dođe do nasilja zbog nepromjenjive karakteristike. No, zabune su se dešavale kroz povijest, i dešavat će se i u budućnosti, jer je iskustveno gotovo općepoznato da povijest nikada nikoga ništa nije naučila. Stoga, kako kaže i sama Amartya Sen, postavlja se vrlo važno pitanje zašto je njegovanje jednostrukosti toliko uspješno, u današnjici koja je isprepletena mnogostrukim vezama. "Vidjeti osobu isključivo pomoću njegovog ili njezinog samo jednog od mnogih identiteta je, naravno, vrlo grub intelektualni potez, pa ipak, sudeći prema uspješnosti, njegovana iluzija jednostrukosti očigledno je dovoljno laka za zagovarati i promicati." (Sen; 2006:163).

7. Zaključak

tolerancija¹⁶

(prema komu) odnos koji u potpunosti prihvaća drugoga, drugačije običaje, druge narode, uvjerenja, mišljenja [*rasna tolerancija; vjerska tolerancija*]; snošljivost, trpeljivost

Pisati o identitetu veoma je osjetljivo područje, ispunjeno problematikom kojoj zapravo nema rješenja, odnosno kojoj se rješenja mogu nuditi, ali ne garantiraju iskorjenjivanje situacije koju nazivamo diskriminacija, a koja većinski dolazi u paketu s identitetom.

Uzevši kao primjer Rome u Rijeci, te sagledavši identitet iz mnogobrojnih perspektiva i aspekata, moj je zaključak da u svijetu u kojem živimo primarno trebamo izabrati čovjeka kao neutralno biće. Ili, jednostavnijim riječima: osobu kao takvu. S obzirom da su solucija diskriminacije, kao i otkrivanje stabilnosti identiteta gotovo nemogući za ponuditi, jer se svijet jednostavno disperzirao u ogroman broj teorija i ogroman broj mogućnosti, smatram da tada dobivamo mogućnost da slobodnom voljom izaberemo manje zlo, a najmanje zlo koje možemo izabrati jest upravo biranje čovjeka zbog toga što je čovjek. Kada kažem čovjek, tada mislim na 'mi ljudi' tezu koja uključuje svakog živog čovjeka na ovoj planeti, a čija vrijednost ne biva umanjena njegovim rasnim, klasnim, etničkim ili nacionalnim opredjeljenjem.

Kada bi svačiji životni odabir bio puko biranje života per se, tada bi svijet bio mjesto u kojem pitanje identiteta ne bi bilo pretjerano teško – svijet u kojemu možeš biti ono što želiš biti, bez da ti netko lijepi ogromnu etiketu na leđa. Uostalom zašto to ne prakticirati svakodnevno? Pa živimo u postmodernom razdoblju koje sa sobom nosi demokraciju, a demokracija sa sobom nosi mogućnost da svi imaju pravo odlučivati o sudbini samoga sebe kao i onoga kraj sebe.

Društvo u kakvom živimo danas društvo je trendova, a jedan od dominantnih trendova, bez obzira na recentnu regresiju i kako lokalno tako i globalno zazivanje sablasti totalitarnih prošlosti, rasne, kulturalne, ekonomske supremacije... jest upravo tolerancija i suzbijanje svih oblika diskriminacije. Stoga, bez obzira na namjeru, bitna je svrha, a upravo je osnovna svrha društva globalizirati stanje tolerancije.

¹⁶Jezična definicija manjine prema Hrvatskom jezičnom portalu, http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fvtmXxU%3D, pogledano: 20.05.2017.

Kada bi se svako poimanje identiteta stavilo u pravocrtnu liniju zajedno sa svim čimbenicima koji taj identitet čine upravo takvim kakav jest i kada bi na njegovu početku bila riječ 'čovjek', a na njegovu kraju riječ 'tolerancija', tada bi identitet svoj smisao imao u kompletno pozitivnom značenju koje ne bi poznavalo nasilje niti problematiku diskriminacije. No, s obzirom da je to mišljenje pomalo utopijsko, te se može primjenjivati samo pojedinačnom strukturom osjećaja koju razvijamo u skladu sa razvojem i našeg morala, identitet tada treba shvaćati kao košaru punu čistog i prljavog rublja, gdje nam je sve povezano, te sve utječe jedno na drugo. U ovoj parabolici s rubljem nije presudno da sve nije potpuno čisto, kao što nije bitno da je sve kompletno prljavo. Ono što je najvažnije jest da nam je sve što je u toj košari potrebno.

Naš identitet potreban nam je, bez obzira kako je on građen. Treba nam kako bismo znali tko smo i što želimo postati. S obzirom da je kompletno fluidan, njegova je građa privremena i promjenjiva, stoga iz nama dostupnoga izdvajamo one dijelove koje želimo i kontinuirano radimo na njima te ih negujemo čineći ih stabilnima u nadi da ćemo ih jednom učiniti za nas stalnima. Stalnima tako da se u njihove prostore otvorenosti, prema želji, potrebi, po načelu nade, znatiželje, užitka... mogu nastaniti i nama tad već bliski drugi. Oni dijelovi čije vrijednosti ne smatramo bitnima za daljnji razvoj jednostavno odbacujemo. To činimo sustavno i neprimjetno, jer nam ne trebaju, nisu u 'našoj prirodi'. A čak i da jesu, slobodom volje imamo pravo izabrati što naša priroda zaista jest, odnosno koji nama esencijalni i od nas nama neodvojivi dio nas možemo odlučiti zvati našom prirodom koju, jednom izgrađenu i prepoznatu, možemo osloboditi od navodnih znakova bez straha da će zazivati esencijalizam i determiniranost koja je nama kao subjektima prethodila.

8. Literatura

1. Bilgrami, Akeel, *"What Is a Muslim: Fundamental Commitment and Cultural Identity"*, The University of Chicago, 1992.
2. Brubaker, Rogers; Cooper, Frederick, *"Theory and society"*, Springer, 2000.
3. hooks, bell, *"Where we stand: Class Matters"*, Routledge, New York, 2000.
4. Klaić, Bratoljub, *"Rječnik stranih riječi"*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1990.
5. Magris, Claudio, *"Obustaviti postupak"*, Faktura, Zaprešić, 2016.
6. Sen, Amartya, *"Identitet i nasilje"*, Masmedia, Zagreb, 2007.
7. Sen, Amartya, *"Reason before identity"*, Oxford University, 2000.
8. Trumpener, Katie, *"The Time of the Gypsies: A "people without History" in the Narratives of the west"*, The University of Chicago Press, Chicago, 2009.
9. Hrvatski jezični portal, <http://hjp.znanje.hr>
10. Ured za ljudska prava i nacionalne manjine, <https://pravamanjina.gov.hr>